

EEN GRONDWET VOOR ONS ALLEMAAL

Leesexemplaar

Patricia Popelier

Een grondwet voor ons allemaal

Verhalen van democratie en rechtsstaat

P E L C K M A N S

Inhoud

Vooraf	9
Waarom we op zoek moeten naar onze grondwet	10
Wat je van dit boek kunt verwachten	13
Een woordje van dank	15
HOOFDSTUK 1. De grondwet groeit	17
Wat we beloven	18
Het scharnier van de grondwet	21
Vertellers van de grondwet	23
HOOFDSTUK 2. Dromen over democratie Wanneer de grondwet ons verhaal wordt	27
Grondwettelijke dromen van democratie	28
We tellen bijna allemaal mee	29
Waarom we (niet) meetellen	32
Een land besturen is niets voor vrouwen	36
Een vervormde spiegel	39
Over vrouwen en vrouwenbelangen (maar wat met andere groepen?)	41
Een kwestie van organisatie	46
Een stem zonder verkiezingen	49
Molenbeek	51
Je bent wat je spreekt	52
Eén democratie, of twee?	55
Vertrouwen en verantwoording	60

(Niet zo) wijze wetten	63
Vertrouwen moet je verdienen: een klachtenlijstje	67
<i>Wide awake and screaming</i>	69
Het paard van Troje	72
Zorgen voor democratie	76
Wat met wie na ons komt?	81

HOOFDSTUK 3. De grenzen van de macht
Over de rechtsstaat en andere weerhaken 83

Kleine verhalen	84
Weerhaken	88
Je moet niet zeuren	91
Een schouderophalen	95
Wereldvreemde rechters	99
Meisjes met een hoofddoek, en een vaderlijke reflex	104
Wie bewaakt de rechter?	107
Opnieuw. Nu zonder weerhaken	111
Rechters inpakken	113
Uitzonderlijke tijden	115

HOOFDSTUK 4. Inbreiding en uitbreiding
Hoe grenzen stippelijntjes worden 119

Schuivende grenzen	120
Kuifje in Afrika	121
Een schildpad in een Europees fort	125
Een land vol stippelijntjes	127

Een huis met veel kamers	132
Trappelen van ongeduld	135
Scheuren in de muur	139
Een mozaïek van grondwetten en weerhaken	142
Armoezaaiers, terroristen, asielzoekers en het klimaat	147
Boetseren met klei	151
HOOFDSTUK 5. Uitloper: een oneindig verhaal	157
Bronwijzer	161
Biografie	167

Vooraf

Leesexemplaar

Waarom ik niet nog eens een boek over de grondwet zou schrijven, vroeg mijn zoon, maar deze keer één dat iedereen kan lezen. En inderdaad: de grondwet is voor iedereen, zeggen mijn collega's uit Leuven. Ze bouwden een website en zetten de grondwet op YouTube. Ze hebben gelijk. We discussiëren al genoeg onder professoren. De grondwet is van ons allemaal, we moeten haar weer thuisbrengen. Eén klik en je kunt haar lezen. Je zondert je af, je zet je leesbril op en je begint eraan. Artikel 1, staat er. "België is een federale staat, samengesteld uit de gemeenschappen en de gewesten." En dan haak je af.

Waarom we op zoek moeten naar onze grondwet

Wat hebben we hieraan? Wat heeft dat te maken met ons, en onze zorgen: om het klimaat, lege loketten, hoofddoeken, en of we het einde van de maand zullen halen? We horen iedereen roepen boven onze hoofden, politici en opiniemakers, op straat, in het nieuws en op sociale media. Iedereen roept wat anders, door elkaar, en het valt ons moeilijk om door veel retoriek heen te begrijpen waar standpunten eigenlijk over gaan. In tijden van polarisatie en toenemend populisme weten we niet meer wie we kunnen vertrouwen. We kijken naar onze politici, die iets beloven en wat anders doen. Ze zijn aan handen en voeten gebonden, zeggen ze, ze worden tegengehouden door Europese regels en niet-verkozen rechters, en willen zich daaruit losmaken. We kijken naar onze rechters, die vergunningen vernietigen, terwijl we onze economie draaiende willen houden, en partij lijken te kiezen bij uit de hand gelopen studentendopen. We weten niet wat we ervan moeten denken. We hebben een houvast nodig.

En kijk: de grondwet is zo'n houvast, met spelregels voor onze samenleving. Een grijs document vol droge woorden. En tegelijk een bron van verhalen die door elkaar worden verteld. Die verhalen gaan over wie erbij hoort en wie niet, over vrouwenrechten, taalstrijd, klimaatacties en activistische rechters, het hoofddoekenverbod, klassenjustitie, het woke-debat, en nog veel meer. Aan de bron liggen leidende beginselen: democratie, rechtsstaat en federalisme. In elk verhaal krijgen die een andere vorm, maar hun kern moet steeds dezelfde blijven. Die kern gaat, voor democratie, over hoe we macht legitiem maken, en van de grondwet 'ons' verhaal maken. Voor rechtsstaat, over hoe we diezelfde macht beperken, en ons beschermen tegen willekeur. En voor federalisme, over hoe we een land structuur geven op een manier die aansluit bij de samenleving. De sleutels daarvoor geeft de grondwet aan ons. Om die verhalen te vertellen, om zelf te bepalen wie ons de wet leest en wat onze waarden zijn.

We weten dat te weinig. We kennen de grondwet niet, we lezen haar niet. "Wat kan er weg uit de grondwet?" vroeg VPRO aan voorbijgangers in een Nederlandse wijk, en zomaar, zonder nadenken, schrapten ze de meest essentiële rechten die ons beschermen tegen willekeur en machtsmisbruik: vrijheid van meningsuiting, recht op privacy, onderwijsvrijheid, het verbod om te discrimineren ... Doe maar weg, zeggen ze, wat maakt het ook uit.

En toch maakt het uit. De grondwet, de vertellers van de grondwet en haar waakhonden: niet voor niets zijn ze het eerste doelwit wanneer autoritaire leiders de macht grijpen. Daarbij gaan ze niet over één nacht ijs. Wat voorafgaat, is een proces van afbraak. Dat iedereen mee de verhalen van onze grondwet kan vertellen is een kracht, maar maakt de grondwet tegelijk kwetsbaar. In de veelheid aan grondwetsverhalen die vandaag tegelijk worden verteld, gaat hun kern soms

verloren. En sommige verhalen zijn ronduit gevaarlijk. Verontrustende woorden worden in onze oren gefluisterd, tot ze in onze hoofden blijven ronddraaien. De boodschap is dat rechters niet te vertrouwen zijn. Dat grondrechten niets met ons te maken hebben, maar privileges zijn voor anderen, hongerig en hooghartig, om ons de mond te snoeren. Dat de grondwet tot niets dient. Dat we haar zomaar opzij kunnen schuiven. Het is een subtiel proces. In landen als Hongarije zien we hoe autoritaire leiders de woorden kapen van grondrechten, democratie en rechtsstaat, om precies het omgekeerde te bereiken: macht die niet legitiem is, en wel willekeurig.

We hebben de grondwet nodig om ons weerbaar te maken. We verliezen haar maar het best niet uit het oog. We kijken maar beter uit voor wie het hardst op haar inbeukt. Voor je het weet, zijn we onze dromen en onze vrijheid kwijt.

“We hebben de grondwet nodig om ons weerbaar te maken.

Dit boek is een zoektocht naar die grondwet, met haar verhalen van democratie en rechtsstaat, hoe verwarrend en tegenstrijdig ze soms ook zijn. Het is hun zwakte én hun kracht: dat die verhalen niet vaststaan, dat ze altijd weer een nieuwe inhoud krijgen, dat ze gevoed worden door ons en wat we meemaken, en dat elk van ons daar weer nieuwe hoofdstukken aan kan breien. Juist daarom moeten we ze blijven vertellen.

Wat je van dit boek kunt verwachten

De grondwet is van iedereen en voor ons allemaal, maar veel moeite doet ze niet om dicht bij ons te komen. Ze staat vol droge zinnen, technische termen en moeilijke woorden. Om de grondwet te vatten, moeten we eruit puren waar het werkelijk om gaat. Geen ex cathedra les, vol data, grafieken en jargon. Geen artikelsgewijze bespreking. In plaats daarvan verhalen die ons laten begrijpen eerder dan leren, voelen eerder dan weten. In korte stukjes, zodat je telkens weer kunt ademhalen na kopstoten vol dromen, verwarring en twijfels.

Die stukjes volgen op elkaar. Ze vertellen drie verhalen: één over democratie, één over de grenzen van de macht, en één over hoe we vormgeven aan een land voor ons allemaal. Je kunt ze niet apart lezen. Ze haken op elkaar in, ze hebben elkaar nodig, en soms vloeien ze in elkaar over.

Het verhaal over democratie gaat over hoe de grondwet steeds verder reikt, hoe ze steeds meer van ons allemaal wordt, in al onze vormen en kleuren. En hoe juist dat ons weer vervreemdt. Hoe inclusiever we zijn, hoe minder we elkaar herkennen. Een verhaal over democratie gaat zo onvermijdelijk ook over de ruis op onze democratie. Als de wirwar aan verhalen in dit boek je in verwarring brengt, dan is dat omdat de verhalen over democratie zo verwarrend zijn geworden. Het brengt ons in de verleiding om orde te scheppen, om ons, in een romantische bui, af te zonderen met mensen die op ons lijken, en ons lot in handen te leggen van wie ons veiligheid belooft.

Juist daarom is het tweede verhaal zo van belang, over de weerhaken in onze grondwet. Een democratie zonder weerhaken is een snelweg naar tirannie. Want al wie macht heeft, kan macht misbruiken. Grondrechten vormen zo'n weer-

haak, en rechters die toezien op wetten en besluiten. Het is maar door de verhalen van individuele personen dat we begrijpen waar weerhaken toe dienen. Het zijn verhalen van mensen die anders zijn dan de meeste van ons. Vaak zijn dat kwetsbare mensen, te jong of verward om controle te nemen, verloren gelopen, of op zoek naar een thuis. Maar even goed ook sterke mensen, vol idealen, en bezorgd om wie na hen komt. Hun verhalen staan in dit boek als een uitnodiging om in hun huid te kruipen, heel even maar, om alle kanten te zien van het grote verhaal.

Ook hier slaat onvermijdelijk verwarring toe. Want ook onze weerhaken hebben macht. We gebruiken dat soms om beleid te veranderen, wanneer geen wetgever naar ons luistert. Soms dwingen ze ons parlement een pad in te slaan dat onze politici beloofden maar niet vonden, zoals in de klimaatzaak. Soms aarzelen ze en houden ze zich afzijdig, bijvoorbeeld als het over hoofddoeken gaat. Maar hoe dan ook: ook rechters maken beleid, en juist daarom moeten we het verhaal over democratie ook meenemen in het verhaal over de rechtsstaat. Rechters die ons niet zinnen, noemen we al te snel activistisch en niet te vertrouwen. Juist dan is het belangrijk om te zien hoe rechters die ons beleid mee sturen, toch ook weer aansluiting bij ons zoeken.

Die twee verhalen komen samen in een derde, over de structuur van onze staat. Hoe we onze grenzen afbakenen, intern en naar buiten toe, geeft weer hoe we 'ons' definiëren. Die moeilijke zoektocht naar afbakening is een evenwichts-oefening tussen autonomie en samenhang: wat willen we zelf doen, hoe verbonden voelen we ons met het land, hoe solidair willen we nog zijn met anderen? Dat is waar de grondwet uitgroeit tot iets wat haar grenzen ver overstijgt. En tegelijk waar ze op springen staat, wanneer de binnengrenzen schotten worden, en het verlangen rijst naar een nieuwe

afscheuring, twee eeuwen na de vorige. Zo breiden we uit, om deel te vormen van een globaler geheel, en breiden we in, door ons in stukjes op te delen. Tussendoor waren daar nog overzeese kolonies en mandaatgebieden. Mensen die bij ons hoorden, maar toch weer niet, aan wie we uitdrukkelijk de bescherming van onze grondwet ontzegden. Grenzen verschuiven voortdurend. Zo betekent ‘wij’ telkens weer wat anders.

We hebben geen droge zinnen, technische termen en moeilijke woorden nodig om jou als lezer ernstig te nemen, en veel van jou te vragen. ‘Wij’ en ‘jij’ staat er in dit boek, maar wie jij bent en wie wij zijn, is telkens anders. De ene keer zijn wij Belgen, de andere keer Vlamingen, politici, witte mensen of mensen van kleur. De ene keer ben jij een Congolees meisje van 5, dan weer een gedetineerde in een overvolle gevangenis, een klimaatactivist of een zwakbegaafde jongen. Telkens heb je een eigen leven, andere verwachtingen en plannen voor een nieuw verhaal.

Een woordje van dank

Veel mensen droegen bij aan dit boek. Waarbij de ene het idee voor dit boek in mijn hoofd plantte, de andere luisterde naar mijn ideeën en mij aanmoedigde, een stukje meedraaide als proeflezer, mee brainstormde voor een titel, mij overtuigde om vast te houden aan mijn concept, reclame maakte nog voor het boek gedrukt was, of gewoon heel enthousiast was. Samuel, Tom, Catherine, Theunis, Dominique, Karin, Nathalie, Yasmine en Stef, om er maar enkele te noemen – en Charlotte, die ook de covertekening maakte. En Nancy natuurlijk, die daar, met uitgeverij Pelckmans, ook in mee wilde springen. Veel dank daarvoor!

